

Bourdieu 1993: Případová studie vědeckého svěcení

Rok 1993 byl pro Pierra Bourdieu určitým předělem. Předchozí rok publikoval prostřednictvím knihy *Pravidla umění „svého Flauberta“*, nepřímou odpověď na Sartrovu výzvu *Rodinného idiota* (*L'Idiot de la famille*) [Sartre 1971–1972]. *Pravidla umění* měla podobu historické sociologie symbolické revoluce, jež přinesla zrod estetického náhledu a vykrytalizování literárního prostoru, a nabízela to, co Bourdieu sám považoval za první plnohodnotné využití svého klíčového konceptu pole, na kterém pracoval předchozích třicet let [Bourdieu (1992) 2010].¹ Naše kniha *Pozvání do reflexivní sociologie* (*An Invitation to Reflexive Sociology*), která představuje první komplexní analytickou příručku a tematické panorama Bourdieuho prací, tehdy právě vyšla v sedmi jazycích (anglický originál, francouzština, italština, holandština, noršтина, bulharština a katalánština, a na dalších pěti překladech se pracovalo), což nasvědčovalo jak vzrůstajícímu mezinárodnímu zájmu, tak šíření vlivu jeho sociologie [Bourdieu, Wacquant 1992]. Svědčil o tom i fakt, že ve Spojených státech vyšly ve stejnou dobu dva anglicky psané texty: sbírka Bourdieuho zásadních textů *The Field of Cultural Production* a první multidisciplinární svazek esejů o jeho myšlenkách *Pierre Bourdieu: Critical Perspectives* [Calhoun et al. 1993], sestavený na základě symposia, které se odehrálo o několik let dříve v chicagském *Center for Psychosocial Studies*. Tyto publikace potvrzovaly, že stěny americké citadely v jádru planetární ortodoxie [Bourdieu (2004) 2012: 74] začaly prskat.²

V zimě 1993 přinesl své ovoce skupinový projekt, navržený a řízený Bourdieuem, o příčinách a formách sociálního strádání v současné společnosti, a to v podobě publikace *Bída světa* (*La Misère du monde*) [Bourdieu et al. 1993]. Tisícistránkový svazek, složený z řady perspektiv zaujímaných z různých bolestivých míst v rámci francouzské dualizující se třídní struktury, byl okamžitou senzací mezi čtenáři daleko za hranicemi akademického publika. Do konce téhož kalen-

¹ Kniha *Pravidla umění* byla Bourdieuho reakcí na Sartra a jeho podobu fenomenologie (později smíchanou s psychoanalýzou a marxismem), podobně jako dílo *Le Sens pratique* bylo poctou strukturalismu Lévi-Strausse a zároveň jeho překonáním. V očích Bourdieuho [Bourdieu 1980: zvl. 1. kapitola] byli Sartre a Lévi-Strauss čistým zosobněním dvou polů velkého protikladu subjektivismu a objektivismu, o jehož překonání sám usiloval.

² Časopis *French Cultural Studies* také publikoval zvláštní vydání o Bourdieuho práci, které začínalo, nikoli náhodou, osobním vzkazem od Bourdieuho [1993b] Sartrovi. Výběr Bourdieuho hlavních textů *Sociologie politiky* vyšel v ruštině (sestavila Natalia Chmatko) nedlouho po sbírce esejů o vědě a politice v němčině a publikaci o sociálních polích v řečtině. Kniha dialogů s umělcem Hansem Haackem žijícím v New Yorku o složitém vztahu mezi světem umění a ekonomickými silami v době neoliberalismu následovala rok poté [Bourdieu, Haacke 1994]. Dva roky před tím byla publikována kniha s názvem *Social Theory for a Changing Society* [Bourdieu, Coleman 1991] vycházející z přednášky, kterou Bourdieu zorganizoval společně s Jamesem Colemanem na University of Chicago v dubnu 1989, aby poskytl prostor pro konfrontaci rozdílných pohledů na budoucnost sociologie ve světě.

dárního roku se prodalo 100 000 výtisků. Publikace spustila debaty napříč akademickými, novinářskými a politickými sférami a dala také vzniknout divadelním a výtvarným adaptacím. Bourdieu měl v úmyslu posunout touto knihou hranice metodologických konvencí a sociologického psaní, aby dosáhl „genetického a generického (...) porozumění téměř nekonečným nuancím v rámci strategií, které sociální aktéři využívají ve svých každodenních životech“ [Bourdieu (1993) 1996: F910, F903]. Chtěl však také ilustrovat sokratovskou inspiraci svého pojetí *socioanalýzy* [Bourdieu 1991a]. Jde o zásadovou pokoru, se kterou se přistupuje k všednímu jednání, k myšlenkám a pocitům obyčejných lidí, a to ve snaze vytvořit nástroje pro „sociální maieutiku“ schopnou poskytnout jim prostředky k porozumění sociálním principům stojícím za jejich osobními životními situacemi.³ V souvislosti s tím chtěl Bourdieu obejít obvyklou cenzuru médií a partajního uspořádání, aby předložil veřejnosti nové otázky, které se objevily jako důsledek průniku „bídy životních podmínek“ a „bídy sociální pozice“, způsobeného zrychlující se diferenciací společenského prostoru a rušením keynesiánského sociálního státu. Začalo být jasné, že kniha *La Misère du monde* dosáhla svého cíle, když konzervativní premiér Édouard Balladur doporučil její četbu členům své vlády, aby se tito mohli lépe vcítit do rytmu své země. Její význam byl ještě jasnější, když byl Bourdieu pozván, aby představil svou diagnózu v prestižním televizním pořadu „La Marche du siècle“, a to v dialogu s nejoblíbenější veřejnou postavou v zemi, *abbé Pierrem*, který se zabývá obhajobou práva na bydlení.⁴ Aby umocnil tuto vrčící veřejnou diskuzi, porušil Bourdieu svoji dlouhodobou taktiku přísného omezování výstupů v médiích a začal poskytovat rozhovory o této studii celostátním deníkům a týdeníkům, jako jsou *Le Monde*, *Libération* a *L'Express*, ale také francouzskému televiznímu magazínu *Télérama*, zpravodaji pro sociální pracovníky a profesionály v obdobných oborech *Actualités sociales hebdomadaires*, jakož i několika francouzským a zahraničním veřejným rádiovým stanicím.

³ „Pokud bych chtěl předložit slavnou genealogii sociologie, řekl bych, že prvním sociologem byl v podstatě Sokrates. Filosofové by se rozzuřili, neboť ho prohlašují za svého otce zakladatele. Ve skutečnosti však byl zjevně člověkem, který chodil po ulicích a kladl otázky, který se zeptal athénské generály na to, co je to odvaha, který se ptal zbožného muže Euthyfróna, co je zbožnost, a tak dále. Prováděl svým způsobem empirické zkoumání... Byl člověkem, který neúnavně bojoval s podobnými nepřáteli jako já v dnešní době, nebo alespoň s podobnými těm, se kterými bojuji zbraněmi vědy, tedy se sofisty: s lidmi, kteří mluví o nereálném světě a předstírají, že je reálný, kteří odsunují realitu mimo dosah tím, že ji zahalují působivými slovy.“ [Bourdieu, Chartier 2010: 44]

⁴ Bourdieu se obával, že nevyhnutelný střet mezi vědeckým a etickým přístupem k sociálním nerovnostem by mohl diváky zmást, a se svojí účastí souhlasil se značnou neochotou. Přistoupil na ni až na žádost své vlastní stárnoucí matky, která byla obdivovatelkou *abbé Pierra*. Viditelný nesoulad mezi sociologem a opatem stejně jako i Bourdieuho zjevný neklid ze své přítomnosti v televizním vysílání jsou patrné od prvního záběru programu, když je moderátor Jean-Marie Cavada představuje těmito velkolepými slovy: „Zde jsou dva z nejvýznamnějších mužů konce tohoto století. Jsou rozdílní, a přece se zabývají stejnou problematikou: problematikou lidského utrpení, problematikou chudoby.“ [Freine 1993]

V roce 1993 Bourdieu také shrnul výsledky (a načrtnul možné dopady) svého tříletého přednáškového kurzu na Collège de France věnovaného problematice státu (vydáno posmrtně [Bourdieu 2012]). Po dekadách strávených opatrným kroužením okolo Leviathana se autor knihy *La Noblesse d'État* [Bourdieu 1989] rozhodl postavit se mu čelem, a to z mnoha úhlů zároveň: teoreticky, historicky, empiricky. Toto nové velké analytické téma bylo doprovázeno publikací série vzájemně souvisejících článků mapujících „strukturu a genezi byrokratického pole“ [Bourdieu 1993c] jako místa monopolizace legitimního symbolického násilí; upozorňujících na „fundamentální ambivalentnost státu“ jako nástroje prosazujícího univerzalitu, ale zároveň nechávající držitele kulturního kapitálu si tuto univerzalitu uzurpovat; a sledujících následky kapitulace politické moci před tržními silami spojené s posunem od „levicového“ k „pravcovému“ vládnutí napříč vyspělými společnostmi [Bourdieu (1993) 1998]. Tento přednáškový kurz, a od něj odvozené publikace, přeměroval Bourdieuho intelektuální agendu ke stěžejní otázce bojů o historickou definici a implementaci demokratických ideálů, a zároveň ho během následující dekády popouzel k častějším a hlubším průnikům do veřejných debat [Wacquant 2005: zvl. 9–13].

Během léta onoho rušného roku připravoval Bourdieu k publikaci sté vydání časopisu *Actes de la recherche en sciences sociales*, který založil a vedl od roku 1975. Tento časopis měl sloužit jako platforma pro tvrdošíjně transdisciplinární sociologii spojující vědeckou přísnost, epistemickou reflexivitu a sociopolitickou aktuálnost – podobně jako to dělal o století dříve časopis *L'Année sociologique* pro stoupence Durkheima [Wacquant 2002]. Je snadné nedocenit stěžejní úlohu časopisu *Actes* mezi všemi typy vědecké produkce, které Bourdieu v průběhu let rozvinul.⁵ Časopis podpořil nescíslné empirické studie založené na propojení teorie a metody, a zároveň fungoval jako sympozium pro zkoušení, testování a rozvoj Bourdieuho analytického programu, který spočíval v prozkoumávání nových oblastí, experimentování s grafickými designy a statistickými technikami (jako například vícenásobnou korespondenční analýzou)⁶ a ve sledování příčných témat vhodných ke srovnávacím výzkumům založeným na postupu vědecké indukce. Dosažení milníku čtvrtstoletí vydávání časopisu mělo pro Bourdieuho

⁵ Tato paleta, podporovaná vědeckými týmy ze Střediska evropské sociologie (v různém složení od roku 1968), zahrnuje knižní řadu „Le sens commun“ a avantgardní edici Minuit (od roku 1964 do roku 1991, poté od roku 1992 následovala série „Liber“ u Editions du Seuil) a čtvrtletně vydávaný časopis „Evropská knižní revue“ *Liber* vycházející jako příloha novin v desítky jazyků a zemí (v letech 1989 až 1998). V roce 1995 byla tato paleta rozšířena založením vydavatelství Raisons d'agir, které publikuje tenké a úderné svazky o sociologii sloužící k překoncipování hlavních sociopolitických témat pro veřejnou debatu (tento podnik zahájila Bourdieuho vlastní kniha *O televizi* [Bourdieu (1996) 2002]), a také specializované společenskovědní monografie v duchu neobachelardovské epistemologie (například *Science de la science et réflexivité* [Bourdieu 2001b]).

⁶ Jak ukazuje Lebaron [2009], inovace ve statistice byly naprosto zásadními pro pokrok Bourdieuho teorií o sociálním prostoru, třídě a polích, přičemž dílčí kroky tohoto pokroku byly obvykle poprvé zveřejňovány, a třibeny, na stránkách *Actes*.

zvláštní význam nejen kvůli osobním investicím času a energie, nýbrž i proto, že *Actes* nejlépe vystihoval kolektivní povahu jeho akademického úsilí, jež šla proti francouzskému intelektuálnímu prostředí, oddanému „literárnímu (a velmi pařížskému) vidění „tvorby“ jako jednotlivého aktu osamělého badatele“ [Bourdieu (2004) 2012: 28].⁷

Ono výroční číslo *Actes* obsahovalo články od Carla Schorskeho o sociologické vzpouře pohánějící hudební skladby Gustava Mahlera, od Roberta Darntona o roli knih jakožto hnacího motoru Velké francouzské revoluce, od Williama Labova o cestách ke snižování negramotnosti, od Erica Hobsbawma o charakteristických logikách etnických konfliktů a od Armaty Sena o morálních kodexech jako vektorech ekonomického úspěchu, společně s do té doby nepublikovaným textem Ervinga Goffmana o „komunikaci neodpovídající roli“. Výroční číslo tím znovu potvrdilo mezinárodní vizi časopisu, jakož i vydavatelovo odhodlání předkládat nejlepší inovativní práci nové generace sociálních badatelů věnujících pozornost bachelardovskému imperativu *konstrukce předmětu zájmu*. Bourdieu sám do tohoto vynikajícího vydání přispěl jedním ze svých nejpádnějších esejů „Rodina jako realizovaná kategorie“ [Bourdieu 1993a], ve kterém představuje základy obecného modelu tvoření skupin skrze historické uplatňování symbolické moci ve společenském prostoru a kognitivně-afektivní práci kolektivního konstruování, které do sebe dokonale zapadá s jeho teorií státu jako výsostného zdroje efektivní klasifikace [Wacquant v tisku].

* * *

Potom přišla zpráva, že Pierre Bourdieu byl oceněn Zlatou medailí Národního centra pro vědecký výzkum (CNRS), nejvyšším francouzským vědeckým oceněním. Tato cena, která vznikla v roce 1954, je každoročně udílěna „vědecké osobnosti, která představuje mimořádný přínos pro dynamiku a dopad vědeckého výzkumu“. Toto oznámení potvrdilo originalitu a vliv Bourdieuho sociologie a definitivně jej umístilo na přední místo mezi jeho kolegy. Oficiální tisková zpráva CNRS z 15. září 1993 říkala mimo jiné:

„Profesor na Collège de France Pierre Bourdieu obrodil francouzskou sociologii tím, že soustavně spojoval experimentální přesnost s teorií založenou na obecné kultuře filosofické, antropologické a sociologické. Tato metodologie mu umožnila zkoumat s vědeckou přesností, která je typickým znakem jeho analýz, soubor základních témat v sociálních vědách. Jeho nejdůležitější a nejvíce uznávané příspěvky se

⁷ Encrevé a Lagrave [2003] shromáždili široký výběr postřehů „o práci s Bourdieuem“ od velkého počtu výzkumníků, které školil, s nimiž pracoval a které zblízka či zdaleka ovlivnil na *École des hautes études en sciences sociales*. Kapitoly od Luca Boltanskiho, Roberta Castela, Francine Muel-Dreyfus, Jeana-Clauda Passerona, Michela Pialoux, Monique de Saint-Martin a Gisèle Sapiro, bývalých a současných členů *Střediska pro evropskou sociologii*, přinášejí zvláště zajímavé postřehy týkající se podnětů a napětí živících neustále se měnící sociologické *cogitamus*, které se okolo Bourdieuho během let zformovalo.

zabývají rolí vzdělání a kulturního kapitálu v reprodukci sociálních rozdílů, jakož i fungování kulturní spotřeby jakožto znaku sociálních distinkcí. Díky své vysoce inovativní výuce výzkumu neustále směřující k interdisciplinaritě vyškolil Pierre Bourdieu v Centre de sociologie de l'éducation et de la culture při CNRS velké množství vědců, kteří přispěli k dobré pověsti dnešního francouzského výzkumu v sociologii, historii, antropologii a sociolingvistice. Pierre Bourdieu je autorem velkého množství článků a více než třiceti knih, z nichž většina byla přeložena do několika jazyků. Některé z nich, například *Les Héritiers*, *La Distinction* a *La Misère du monde*, se staly významnými událostmi intelektuálního života a získaly uznání širokého publika. (...) Bourdieu jako neúnavný dirigent vědecké práce vyrostl v intelektuálního zprostředkovatele, který založil vlastní myšlenkovou školu. Přítomen na všech frontách a těše se širokému mezinárodnímu uznání se nyní řadí mezi největší intelektuály evropské tradice.“

Toto ocenění postavilo Bourdieuho do poněkud svízelné situace. Byl totiž velmi plachým a uzavřeným člověkem s hluboce antinarcistní osobností, na kterém zanechaly otisk kolektivní hodnoty venkovské společnosti Béarnu, kde v meziválečném období vyrůstal [Bourdieu (2004) 2012: 81–89; (2002) 2008]. Ani když vystoupal na jeho vrchol, nikdy se necítil dobře ve světě intelektuálů zvyklých velebit sama sebe a oslavovat akademický aristokratismus; měl hlubokou averzi vůči tomu být v centru pozornosti a ošklivila se mu akademická okázalost.⁸

„Vytvoření ustáleného ambivalentního vztahu ke vzdělávací instituci, plného protikladů, způsobeného souběžným odbojem i podrobením,“ navíc přivedlo Bourdieuho [Bourdieu (2004) 2012: 94] ke zpochybnění její legitimacy v rámci přidělování poct. Již od svých studentských let na École normale supérieure, líhni předních francouzských intelektuálů století, měl pocit, že „sebejistota spojená s pocitem posvěcení byla ve svém principu podkopaná naprosto zásadní nejistotou o samotné světící autoritě, která připomíná špatnou matku, marnivou a falešnou“. Od poloviny 60. let, kdy se odmítl podvolit nedotknutelnému požadavku doktorské dizertace, pevně přijal za své „rozhodné skoncování s univerzitní marnivostí“ [Bourdieu (2004) 2012: 71]. V roce 1981 vážně uvažoval o tom, že odmítne místo vedoucího katedry sociologie na špičkové francouzské vědecké instituci Collège de France, kam byl konečně zvolen, neboť nenalézal dostatečné odhodlání k tomu podstoupit oficiální pompu inaugurační přednášky. Místo přijal pouze poté, co vymyslel, jak obrátit pozornost události na ni samotnou a přetvořil ji v performativní paradigma pro reflexivní sociologii tím, že přednesl „Přednášku

⁸ Tyto znaky jsou zřetelné v několika pasážích dokumentárního filmu Piarra Carlese o Bourdieuho práci, *La Sociologie est un sport de combat* (Sociologie je bojové umění) [Carles 2001]. Potvrdil to i rozhovor pro celostátní rádio France Inter několik dní před předáním medaile, ve kterém Bourdieu nesměle přiznal: „Když mi řekli, že jsem získal medaili, byl jsem potěšen, ale ihned jsem pomyslel na utrpení, jaké bude představovat ta ceremonie. (...) Je pravdou, že kdybych mohl dostat medaili bez slavnostního předání, byl bych mnohem radši. Ale je to tak, jak je, je to součást společenské povinnosti, která k tomu patří.“

o přednášce“. V té rozebral její společenské zdroje a podtrhnul symbolickou arbitrárnost samotného „rituálu svěcení“, který právě podstupoval [Bourdieu 1982].⁹

Problém, který představovalo oznámení CNRS, byl však hlubší než pouhá záležitost osobní psychologie. Ceny, vavříny, tituly, trofeje, pocty a vyznamenání, i když vědecké, přiváděly Bourdieuho do rozpaků, protože z pohledu jeho sociologie polí kulturní produkce byly tyto součásti „ekonomie symbolického zboží“ pohánějící „kolektivní sebeklam“, skrze nějž instituce mystifikují své aktéry a tím reprodukují svoji existenci [Bourdieu 1994a: kap. 6]. Jsou to žetony v rámci společenské alchymie, kde je uznání příčinou zneuznání a kde se vztahy dominance mění ve vztahy obdivu a lásky. Zároveň označují, jakož i maskují, centra napětí mezi duchovní a světskou mocí – z tohoto důvodu Bourdieu rád citoval bonmot Gustava Flauberta, že „pocty přinášejí hanbu“ [Bourdieu 1993c: 154]. Jako hlavní teoretik symbolické moci, stěžejního konceptu svého celoživotního díla, si Bourdieu také velmi dobře uvědomoval, že veřejné formy a formality, pomocí nichž instituce *sakralizují* osoby, objekty a činy a tím je vymezují „mimo světské věci a nad ně“, abychom si připomněli Durkheimovu bystrou definici [Durkheim (1912) 2002], představují skutečné nebezpečí: halí takto „vyvýšené“ do sítě kolektivních očekávání, statutárních povinností a organizačních vazeb, které je mohou paralyzovat, pokud ne zcela neutralizovat, a tím otupovat jejich ikonoklastickou sílu.¹⁰

Zároveň ale měl Bourdieu druhou tvář, která měla tři důvody k tomu, aby nakonec výše zmíněné ocenění v roce 1993 přijal. Zaprvé to bylo jedno z mála akademických ocenění, kterých si vážil, a to na základě vlastní empirické analýzy francouzského akademického světa. V pojednání o tom, jak statisticky zkonstruoval strukturu univerzitního pole v *Homo academicus* publikovaném o celou dekádu dříve, napsal Bourdieu [(1984) 1988: 33], že členství v Institut de France a držení medaile CNRS by tvořilo dva robustní „institucionalizované znaky vědecké prestiže“ potvrzující platnost *specifického intelektuálního kapitálu*, a to na rozdíl od akademického kapitálu pouze byrokratického typu, kdyby nebylo faktu, že prvně jmenovaný „posvěcuje eticko-politické dispozice stejně jako vědecké úspěchy“ a druhý je „zcela mimořádný“, a proto může jen velmi málokdy

⁹ I přesto slavnostní ceremonie málem skončila katastrofou: Bourdieu si uprostřed své přednášky téměř sbalil své poznámky a opustil toto „shromáždění mistrů“, když si během proslovu uvědomil, že to, co pro něj bylo „řešením psychologickým, představovalo výzvu symbolickému řádu, jakýsi útok na čest instituce, která si žádá klid na vynesení soudu o institucionálním ritu, jenž se právě naplňoval“ [Bourdieu (2004) 2012: 102]. Nacházel jsem se v místnosti určené pro veřejnost, kde byla přednáška promítána přes kamerový systém, a živě si tu chvíli pamatuji: Bourdieu nervózně upíral pohled do země, zbledl, a vypadal, že z pódia uteče. Před touto událostí trpěl několik měsíců nespavostí a v to samé odpoledne, kdy se měla konat přednáška, byl tak nervózní, že se v ulicích Paříže na své cestě do Collège de France „ztratil“.

¹⁰ Bourdieu [1984] ze široka pojednává o obecném institucionálním zaujímání pozic, jakož i o specifických strategických rozpacích spojených s „posvěcenými heretiky“ na univerzitním poli v knize *Homo academicus*.

François Kourilsky
Directeur Général
du Centre National de la Recherche Scientifique

a le plaisir de vous inviter
à la cérémonie au cours de laquelle

François Fillon
Ministre de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche

remettra
la Médaille d'Or du CNRS 1993
à
Pierre Bourdieu

en présence d'Edouard Brézin
Président du Conseil d'Administration du CNRS

le Mardi 7 Décembre 1993 à 17h30 au CNRS

R.S.V.P.
Cette invitation
sera demandée à l'entrée

CNRS
3, rue Michel Ange
75794 - Paris cedex 16

posloužit jako spolehlivý indikátor (obdrželo ji, podle průzkumu z roku 1968, jen 1,2 % ze všech pařížských akademiků [ibid.: 68]).

Zadruhé fakt, že tato medaile byla udílena zejména lidem zabývajícím se přírodními vědami, včetně šesti laureátů Nobelovy ceny (a dvou držitelů Fieldsovy medaile), kteří se věnovali specializovaným doménám výzkumu a jejichž nezávislost na světských autoritách byla nezpochybnitelná, byl pro Bourdieuho dosti zásadní, a to vzhledem k jeho zásadové i praktické snaze o epistemologickou jednotu všech věd [Bourdieu 1991b, 2001b].¹¹ Do roku 1993 získalo zlatou medaili CNRS 12 fyziků (včetně 4 laureátů Nobelovy ceny), 11 přírodovědců (biologie, imunologie, fyziologie a genetika, včetně jednoho držitele Nobelovy ceny), 6 chemiků (z nichž jeden získal Nobelovu cenu), 3 matematici a 6 badatelů ve společenských a humanitních vědách: geograf Raoul Blanchard (1960), antropolog Claude Lévi-Strauss (1967), archeolog André Leroi-Gourhan (1973), historici

¹¹ Dva laureáti Nobelovy ceny za fyziku, Pierre-Gilles de Gennes (1991, Zlatá medaile CNRS v roce 1980) a Claude Cohen-Tannoudji (1997, Zlatá medaile CNRS v roce 1996), byli Bourdieuho spolužáci na École normale supérieure v letech 1951–1954 (de Gennes byl ve stejném ročníku a Cohen-Tannoudji nastoupil během Bourdieuho třetího roku studií) a zároveň současní kolegové z Collège de France. Bourdieu [2001b] nastiňuje principy jejich rozdílných společenských a vědeckých trajektorií v knize *Science de la science et réflexivité*.

Jean-Pierre Vernant (1984) a Jacques LeGoff (1991) a Bourdieuho vlastní mentor (jakož i Foucaultův učitel), filosof Georges Canguilhem (1987). Třetím a zároveň nejvíce rozhodujícím důvodem bylo, jak odhaluje tento soupis, že Bourdieu by byl *prvním sociologem, který by toto ocenění získal*. Aby překonal vlastní zdrženlivost, nebral toto ocenění jako osobní vyznamenání, nýbrž jako kolektivní poctu.

* * *

Tak se dostáváme k ústřednímu tématu a podstatě Bourdieuho proslovu na slavnostní ceremonii: dát vědeckou oporu sociologii jakožto „páříjské disciplíně“, kterou záměrně přijal za svou v polovině 60. let poté, co opustil prestižnější pozici filosofa z École normale, který se stal antropologem [Bourdieu (1987) 1990: 5–8, 20–21]. Autor knihy *Umění sociologie (The Craft of Sociology)* tak obrátil pozornost od svých vlastních činů ke kolektivním výsledkům svého řemesla, aby otupil svoji osobní úzkost a uvolnil napětí vyvěrající z „určitého rozporu mezi vědou a společenskou vážeností“, jež existuje i v rámci vědy samotné [Bourdieu 1984]. Tímto postojem také přesně vyjádřil své chápání *výzkumu jako ze své podstaty kolektivní aktivity*, jejímž skutečným subjektem není individuální vědec, nýbrž vědecké pole *in toto*, tedy dynamická síť objektivních pozic a subjektivních zaujímání těchto pozic, které ho ustavují jako prostor agonistických forem směny prostřednictvím vzájemného povzbuzování a vzájemné kontroly:

„Vědec je osobou stvořenou vědeckým polem, jehož kognitivní struktury odpovídají strukturám pole, a z toho důvodu jsou soustavně přizpůsobované očekáváním vepsaným v poli... Každý vědecký akt je, jako jakákoliv jiná praktika, produktem setkání dvou historií – historie vtělené do podoby dispozic a historie zpředmětněné přímo ve struktuře pole, stejně jako v technických objektech (jako například nástrojích), publikacích atd.“ [Bourdieu 2001b: F84, F72]

Ceremoniální předání ceny, které se odehrávalo ve zdobené aule naplněné přibližně dvěma stovkami úředníků a hostů ve formálním oděvu, včetně poněkud vyděšených členů Střediska evropské sociologie, začalo krátkým filmem (natčeným ve formátu Beta SP speciálně pro tuto příležitost renomovaným režisérem Jacquesem Brissoitem) kaleidoskopicky načrtávajícím portrét Bourdieuovy intelektuální osoby [Brissot 1993]. Scény běžící na plátně ho zachycovaly střídavě během přednášky o státu na univerzitě v Amsterdamu a během plnění „novinářů-filosofů“, kteří pokřivovali standardy intelektuální produkce,¹² jako Jean-Marie Cavadu, moderátora, který s ním dělal rozhovor během setkání s *abbé*

¹² Institucionální kořeny a zhoubný vliv centrální pozice filosofie a „filosofické žurnalistiky“ na francouzském intelektuálním poli jsou analyzovány Bourdieuem [Bourdieu 1984] a Pintem [Pinto 2007]. Jedním z jejich mezinárodních dopadů je export ve velkém, jakož i trvající společenský úspěch, francouzské literárně-filosofické teorie na anglicky mluvících univerzitách, jež Bourdieu [1997b] rozebírá ve svém dokonale ironickém textu „Passport to Duke“.

© CNRS Photothèque/Nicole TIGET

Ministr pro výzkum François Fillon s příjemcem medaile Pierrem Bourdieu.

Pierrem, a Serge Julyho, šéfredaktora levicového deníku *Libération*, který se přiznal, že v mládí chodil na Bourdieuho seminář (Bourdieuho jsem o něm často slyšel mluvit jako o „nejméně nadaném studentovi, kterého (jsem – pozn. autora) kdy měl“). Ukazuje ho diskutovat se Salmanem Rushdiem, Toni Morrison a Susan Sontag během zahajovacího setkání International Parliament of Writers a během rozhovoru pro celostátní rádio, kdy hovoří o občanském významu knihy *Bída světa*.¹³ Dále v dokumentu figurují dva studenti doktorského studia, které Bourdieu školil a kteří mluví o stylu jeho výuky – vtipkují o tom, že se odmítal „považovat za (jejich – pozn. autora) otce“, i když na sebe vzal proaktivní úlohu *Doktorvatera*. Během pěti minut, které byly pro publikum krátké, ale nepochybně nekonečné pro Bourdieuho, zahlédneme autora *La Distinction* překračovat hranice mezi zeměmi, doménami sociálního a kulturního bádání, jakož i sférami vědění a jednání.

¹³ Po sérii vražd alžírských spisovatelů vrcholící zabitím Tahara Djaouta v červenci 1993 se na popud Bourdieuho zmobilizovala šedesátka intelektuálů a vytvořila mezinárodní organizaci věnující se upozorňování na cenzuru a poskytující materiální podporu perzekuovaným spisovatelům po celém světě (začala vytvořením sítě „uprchlických měst“, pro která Bourdieu později svědčil před Evropským parlamentem). V září 1993 tak byl vytvořen Mezinárodní parlament spisovatelů (rozpuštěn se v roce 2004), jehož výkonný výbor tvořili Pierre Bourdieu, Jacques Derrida, Édouard Glissant, Salman Rushdie a Christian Salmon. Postupně mu předsedali Salman Rushdie, Wole Soyinka a Russell Banks. Vydával časopis s názvem *Autodafé* publikovaný v pěti jazycích, a zvláště se věnoval alžírské, bosenské a palestinské otázce. Pro zkrácený popis jeho účelu viz Bourdieu [1994b].

© CNRS Photothèque/Nicole TIGET

Bourdieu přednáší svůj projev.

Bourdieu byl poté vyvolán na pódium, aby obdržel cenu z rukou Françoise Fillona, tehdejšího mladého ministra pro výzkum, který se o patnáct let později stane premiérem Nicolase Sarkozyho, a aby přednesl svůj projev. Slavnostní předání, připomínající živoucí průnik mezi akademickým polem (reprezentovaným ředitelem CNRS), politicko-byrokratickým polem (zosobněným Fillonem) a novinářským polem (skrze přítomnost reportérů hlavních médií země),¹⁴ poskytlo Bourdieuovi řečnickou tribunu s velkým dopadem, na níž mohl upevnit vědecký charakter sociologie a požadovat neústupnou obranu autonomie akademického světa. Také měl možnost opětovně zdůraznit nepostradatelnost „sociologie sociologie“ (*sociology of sociology*) jako nástroje pro upevnění epistemologické orientace disciplíny a podpoření její nezávislosti na světských silách [Bourdieu 1982, 1984, 1991b, 1997a, 2001b]. Možnost pronést řeč na počest sociologie tak zhmotnilo Bourdieuho koncept „*Realpolitiky* rozumu“, podle kterého věda není kantovskými transcendentními, nýbrž *neustálou historickou invencí*, která postupuje vpřed prostřednictvím boje za zajištění institucionálních podmínek pro šíření a realizování svých ideálů, počínaje adekvátním financováním, dostatečným počtem pracov-

¹⁴ Mezi jinými novinářskými zprávami uveřejnil *Le Monde* celostránkové interview s Bourdieuem [Bourdieu 1993d] o obdržení ocenění, které se soustředilo na jeho volání po „vytvoření kolektivní intelektuální entity po vzoru *encyklopedistů*“ pro současné století, zatímco komunistický deník *L'Humanité* otiskl stránkový výtaž z projevu s názvem „Nemilovaná věda“. Rozšířenou analýzu vztahu mezi politickým polem, novinářským polem a polem společenských věd představuje [Bourdieu 1996].

ních míst pro mladé vědecké pracovníky a kolektivní ochranou před dotěrností médií i politickými tlaky.¹⁵

Vzhledem k velkým emocionálním výdajům, které si od něj tato veřejná formalita vyžádala, byl Bourdieu rozhodnut rozvířít vody akademické obce a požadovat okamžitý „návrát investic“. A tak – ještě teď mě při té vzpomínce mrazí – neváhal vážně narušit společenské dekorum tím, že se otevřeně domáhal spravedlivého podílu pozic pro své studenty a spolupracovníky, kterým bylo dlouho zamezováno ve vstupu do Národního centra pro vědecký výzkum (CNRS), jakož i na École des hautes études en sciences sociales těmi „gatekeepery“, kteří měli v úmyslu omezovat jeho vliv a zachovávat svůj vlastní provinciální monopol nad prostředky akademické reprodukce.¹⁶ Otevřeně pokáral „vlády levice a pravice“ za to, že dávají víc peněz na „vědecky zbytečné a předražené průzkumy veřejného mínění“ než na rozpočet Collège de France [Bourdieu 2013: 147]. Tento neohrožený výpad dojal veřejnost vědců a dalších zaměstnanců v akademické sféře, kteří nadšeně aplaudovali, ale šokoval vědecké hodnostáře a politiky v předních řadách. Obvykle klidný Fillon, v nervózní snaze o obnovení dobrých způsobů, dokonce cítil nutkání porušit etiketu a vrátit se zpět k řečnickému pultíku, aby odpověděl na Bourdieuho obvinění ze zneužívání sociálních věd jako „nástrojů racionální demagogie“.

Tváří v tvář nejvyšším představitelům politické a mediální moci si Bourdieu dal záležet na tom, aby znovu zdůraznil postoj společenských věd, v promyšleném odstupu a ostražitém protikladu, k oběma. Po vzoru Maxe Webera [Weber (1919) 1998] odmítl nucenou a falešnou alternativu mezi rolí společenského proroka a technokratického experta. Z toho důvodu však nedevalvoval ani nezmenšil pole působnosti pro občanské poslání sociologie, právě naopak. Požadoval její rozvoj, jakožto „zásadní kompetenční moci“, která má schopnost nastínit možnosti a cesty jak pro sociální transformaci, tak i pro „veřejnou službu“ schopnou „hrát sokratovskou roli porodní báby jednotlivců i skupin“ [Bourdieu 2013: 147], čili vytvářet racionální nástroje pro osobní a kolektivní sebeuchopení – a tím reaktivizovat poslání tradičně vykonávané filosofie.¹⁷

* * *

¹⁵ Sintomer [2006] nabízí podnětnou rozpravu o dialektice „korporativismu univerzálního“ a „*Reálpolitice* rozumu“ v Bourdieuho dílech i intelektuálním aktivismu.

¹⁶ V době předávání medaile nebyli do CNRS již 31 let přijímáni mladí výzkumníci ze Střediska pro evropskou sociologii. Po tomto ocenění se zde postupně otevíraly dveře Bourdieuho nejlepším studentům.

¹⁷ „Sociologie osvobozuje tím, že nás osvobozuje od iluze svobody, nebo přesněji, od nemístné víry v iluzorní svobodu. Svobodu nemůžeme dostat, ale musíme ji vybojovat, a to kolektivně. A je mi líto, že ve jménu malicherného narcistického libida povzbuzeného nedospělým popíráním reality se lidé mohou připravit o nástroj, který by jim mohl umožnit, aby ze sebe vytvořili – alespoň trochu – svobodné subjekty...“ [Bourdieu (1987) 1990: 15–16]. Toto téma je epicentrálním pro knihu *Bída světa* [viz např. Bourdieu (1993) 1996], jakož i je obsažně vyjádřeno v Bourdieuho [Bourdieu 1998b] vážné chvalořeči na alžírského etnologa a básníka Moulouda Mammeria.

Bourdieuho přijímací proslov při příležitosti udělení zlaté medaile CNRS, jakož i průběh samotného slavnostního předávání, během kterého jej pronášel nejistým hlasem nervózně se nesoucím tichým prostorem, jež ho obklopoval, jsou pro historii a sociologii sociologie zajímavé ze tří důvodů. Zprv ilustrují, jak Bourdieu osobně prožíval, reflexivně nahlížel a prakticky se vypořádával se spleťtým propojením vědy, autority a moci. Poskytují nám vzácně přímý pohled na to, jak se osoba formující sociologickou disciplínu vypořádává s politikou vědění, jakož i představují případovou studii existenciálních podmínek i institucionálních léček vědeckého svěcení.¹⁸ Zadruhé označují rok 1993 jako *zlomový rok v Bourdieuho intelektuálním vývoji*, kdy zkonsolidoval svůj teoretický rámec a ukončil výzkumný program završený díly *La Distinction* a *Pravidla umění*, aby otevřel novou fázi bádání, v jejímž popředí stojí stát s janusovskými tvářemi, alchymistická záhada konstruování sociálních skupin, jakož i nedokončený příslib demokratické politiky, která posouvá jeho teorii symbolické moci do úplně nové dimenze [viz zejména Bourdieu 1997a: kap. 5, 6]. Získání nejvýznamnějšího francouzského vědeckého ocenění poskytlo Bourdieuovi sebejistotu, potřebnou k tomu, aby se jednou provždy zbavil nálepky *prokletého sociologa* a plně zaujal vůdčí pozici k obraně sociologické obce.¹⁹ Zároveň mu to poskytlo dostatečně silné zázemí pro to se ještě otevřeněji, za využití svého modelu klasifikačních bojů, pustit do veřejných debat a přímo do nich zasahovat jako součást projektu *aplikované reflexivní sociologie* [Bourdieu 1998a, 2001a], namísto úplné sublimace svých politických impulzů do vědecké práce, jak tomu měl tendenci činit ve svých raných pracích o Alžíru [Wacquant 2004, 2005: 11–13].

Pokud je rok 1993 milníkem v Bourdieuho osobní trajektorii a pokud označuje změnu na jeho vědecké cestě, stále je potřeba se vrátit zpět o celé století, aby člověk plně pochopil význam zlaté medaile pro historii sociálních věd. Třetího března 1893 obhajoval na Sorbonně jistý mladý absolvent École normale, který se jmenoval Émile Durkheim, svoji odvážnou disertační práci s názvem *De la division du travail social* [Durkheim (1893) 2004]. Tato práce zvěstovala ustavení nové disciplíny nárokuji si své vlastní sebeuchopení, jakož i prim v oblasti studia společnosti a dějin, do té doby ovládané literárními a filosofickými přístupy. Tato obhajoba byla okamžitě považována za „událost“ a představená práce za „základní kámen nové stavby“ zvané sociologie (podle oficiální zprávy zkušební komise citované Fournierem [Fournier 2007: 188]). O pouhé dvě desítky let poz-

¹⁸ Tato epizoda také odhaluje Bourdieuho rozdvojený vztah k sociálnímu světu, zároveň jasný i obtížný, který se stal jak možným, tak také více bolestným, jakmile do něj sociologicky proniknul.

¹⁹ Po desetiletí Bourdieu pracoval pod tíhou obavy, že nikdy nebude schopen sdělit svoji sociologickou vizi a řádně vysvětlit dopad svých teorií: „Měl jsem štěstí, že jsem mohl dlouho zůstat poměrně lhostejný k sociálními úspěchu. A vzpomínám si, jak jsem si často myslel, že když se tak snažím spojit schopnosti a záměry zejména teoretické a technické, které se zřídka kdy spojí, je pravděpodobné a normální, že zůstanu dlouho nepochopený a neznámý.“ [Bourdieu (2004) 2012: 70]

ději pak masakr první světové války zdecimoval Durkheimovy stoupence, srovnal tuto stavbu se zemí, zanechav v podstatě jen Marcela Mause, aby, mezi sutinami, bojoval za záchranu jejího odkazu. V meziválečných letech byl Durkheim považován za „mrtvého psa“ – abychom si připomněli Marxovo kruté vyjádření o Spinozovi – filosofie se rychle znovu chopila svého předního postavení a vzeštlup „tří H“ (Hegela, Husserla a Heideggera) vydláždil v polovině dvacátého století cestu k neomezené nadvládě sartrovské fenomenologii [Descombes (1979) 1995]. Strukturalistům bude trvat další dvě desetiletí, než oživí durkheimovský projekt vědy o společnosti, postavený na „filosofii bez subjektu“, a než přivedou mladého filosofa Bourdieua k sociologii [Bourdieu, Passeron 1967]. Bourdieua cesta ke zlaté medaili v roce 1993 znamenala rozhodný konec dlouhé éře zapomínání Durkheima tím, že v zemi jejího zrodu navrací sociologii na její oprávněné místo na vědeckém zenitu.

Loïc Wacquant

PODĚKOVÁNÍ: Rád bych poděkoval Pierru Bourdieuovi (s nímž se v roce 1997 zrodil plán této publikace), Jeromovi Bourdieuovi, Marie-Christine Rivier, Gabrielle Balacz a Gillesovi L'Hôte z Collège de France, a také Delphine Thierry-Mieg, Christelle Pineau a Sophie Deswart z CNRS Images. Jsem také vděčný za svědectví Patricka Champagne, Odile Henry, Remiho Lenoira, Francine Muel-Dreyfus, Louise Pinta a Gisèle Sapiro; redakčním radám Megan Comfort a knihovní pomoci Sarah Brothers.

Přeložili Michal Růžička, Markéta Forstová a Ondřej Císař.

LOÏC WACQUANT je profesorem sociologie na University of California v Berkeley a výzkumníkem v Centre européen de sociologie et de science politique v Paříži. Získal ocenění MacArthur Foundation Fellow a Lewis Coser Award, kterou udílí American Sociological Association. Jeho výzkum se zabývá devolucí městského prostoru, etno-rasovou dominancí, trestním státem, sociální teorií a politikami rozumu. Jeho knihy jsou přeloženy do dvacítky jazyků a patří mezi ně trilogie *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality* (2008), *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity* (2009), *Deadly Symbiosis: Race and the Rise of the Penal State* (2013) a *The Two Faces of the Ghetto* (2013). Více informací naleznete na adrese: <http://loicwacquant.net>.

Literatura

- Bourdieu, Pierre. 1980. *Le Sens pratique*. Paris: Les Éditions de Minuit.
Bourdieu, Pierre. 1982. *Leçon sur la leçon*. Paris: Minuit.
Bourdieu, Pierre. 1984. *Homo academicus*. Paris: Les Éditions de Minuit.

- Bourdieu, Pierre. 1989. *La Noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre. (1987) 1990. *Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1991a. „Introduction à la socioanalyse.“ *Actes de la recherche en sciences sociales* 90 (December): 3–5.
- Bourdieu, Pierre. 1991b. „The Peculiar History of Scientific Reason.“ *Sociological Forum* 6 (1): 3–26.
- Bourdieu, Pierre. 1993a. „A propos de la famille comme catégorie réalisée.“ *Actes de la recherche en sciences sociales* 100 (December): 32–36.
- Bourdieu, Pierre. 1993b. „A propos de Sartre.“ *French Cultural Studies* 4 (October): 209–211.
- Bourdieu, Pierre. 1993c. „Esprits d'État. Genèse et structure du champ bureaucratique.“ *Actes de la recherche en sciences sociales* 96/97 (March): 49–62.
- Bourdieu, Pierre. 1993d. „Il faudrait réinventer une sorte d'intellectuel collectif sur le modèle des Encyclopédistes“ (rozhovor s Franckem Nouchi). *Le Monde*, 7 December.
- Bourdieu, Pierre. 1993e. *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1994a. *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. 1994b. „Un Parlement des écrivains pour quoi faire?“ *Libération*, 3 November.
- Bourdieu, Pierre. (1993) 1996. „Understanding.“ *Theory, Culture, and Society* 13 (2): 13–37.
- Bourdieu, Pierre. 1996. „Champ politique, champ des sciences sociales, champ journalistique.“ *Cahiers du Groupe de Recherche sur la Socialisation* 15. Lyon: l'Université Lumière Lyon 2.
- Bourdieu, Pierre. 1997. *Méditations pascaliennes*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. 1997. „Passport to Duke.“ *Metaphilosophy* 28 (4): 449–455.
- Bourdieu, Pierre. (1993) 1998. „On the Fundamental Ambivalence of the State.“ *Polygraph* 10: 21–32.
- Bourdieu, Pierre. 1998a. *Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale*. Paris: Liber.
- Bourdieu, Pierre. 1998b. „L'odyssée de la réappropriation.“ *Awal, cahiers d'études berbères* 18: 3.
- Bourdieu, Pierre. 2001a. *Contre-feux 2. Pour un mouvement social européen*. Éditions Raisons d'agir.
- Bourdieu, Pierre. 2001b. *Science de la science et réflexivité*. Paris: Éditions Raisons d'agir.
- Bourdieu, Pierre. (1996) 2002. *O televizi*. Brno: Doplněk.
- Bourdieu, Pierre. 2002. *Le Bal des célibataires*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. (1992) 2010. *Pravidla umění: Vznik a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Bourdieu, Pierre. (2004) 2012. *Sociologické hledání sebe sama*. Brno: Doplněk.
- Bourdieu, Pierre. 2012. *Sur l'État. Cours au Collège de France, 1989–1992*. Paris: Éditions Raisons d'agir.
- Bourdieu, Pierre. 2013. „Chvála sociologie.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 49 (1): 141–148.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Passeron. 1967. „Sociology and Philosophy in France since 1945: Death and Resurrection of a Philosophy Without Subject.“ *Social Research* 34 (1): 162–212.
- Bourdieu, Pierre, James S. Coleman (eds.). 1991. *Social Theory for a Changing Society*. Boulder: Westview Press.

- Bourdieu, Pierre, Loïc Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press. (Český překlad vychází v roce 2013 v nakladatelství SLON).
- Bourdieu, Pierre et al. 1993. *La Misère du monde*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre, Hans Haacke. 1994. *Libre-échange*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre, Roger Chartier. 2010. *Le Sociologue et l'historien*. Paris: La Dispute.
- Brissot, Jacques. 1993. *Portrait de Pierre Bourdieu* (film v Beta SP). Paris: CNRS Images/Femis.
- Calhoun, Craig J., Edward LiPuma, Moishe Postone (eds.). 1993. *Pierre Bourdieu: Critical Perspectives*. Chicago: University of Chicago Press.
- Carles, Pierre. 2001. *La Sociologie est un sport de combat*. Montpellier: CP Productions.
- Descombes, Vincent. (1979) 1995. *Stejně a jiné*. Praha: OIKOYMENH.
- Durkheim, Émile. (1912) 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: OIKOYMENH.
- Durkheim, Émile. (1893) 2004. *Společenská dělba práce*. Brno: CDK.
- Encrevé, Pierre, Rose-Marie Lagrave (eds.). 2003. *Travailler avec Bourdieu*. Paris: Flammarion/Champs.
- Fournier, Marcel. 2007. *Émile Durkheim, 1858–1917*. Paris: Fayard.
- Freine, Simon. 1993. „Souffrances d'en France. Entretiens sur la situation sociale en France avec l'Abbé Pierre et Pierre Bourdieu.“ *La Marche du siècle*, France3, 14 Avril (k dispozici na VHS videu, France3 Diffusion, 1h28).
- Lebaron, Frédéric. 2009. „How Bourdieu, Quantified? Bourdieu: The Geometric Modelling of Data.“ Pp. 11–29 in Karen Robson, Chris Sanders (eds.). *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu*. Berlin: Springer.
- Pinto, Louis. 2007. *La Vocation et le métier de philosophe. Pour une sociologie de la philosophie dans la France contemporaine*. Paris: Seuil.
- Sartre, Jean-Paul. 1971–1972. *L'Idiot de la famille. Gustave Flaubert de 1821 à 1857*. Paris: Gallimard.
- Sintomer, Yves. 2006. „La critique intellectuelle entre corporatisme de l'universel et espace public.“ Pp. 207–222 in Hans-Peter Müller, Yves Sintomer (eds.). *Pierre Bourdieu. Théorie et pratique, perspectives franco-allemandes*. Paris: La Découverte.
- Wacquant, Loïc. 2002. „Sociologická dílna v akci: Actes de la recherche en sciences sociales.“ *Biograf* 27: 85–89.
- Wacquant, Loïc. 2004. „Following Pierre Bourdieu into the Field.“ *Ethnography* 5 (4): 387–414.
- Wacquant, Loïc (ed.). 2005. *Pierre Bourdieu and Democratic Politics: The Mystery of Ministry*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Wacquant, Loïc. v tisku. „Symbolic Power and Group-Making: On Bourdieu's Reframing of Class.“ *Journal of Classical Sociology* 13 (2).
- Weber, Max. (1919) 1998. „Věda jako povolání.“ Pp. 109–134 in Miloš Havelka (ed.). *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.